

Κ Ο Ι Ν Ω Ν Ι Κ Η Ψ Υ Χ Ο Λ Ο Γ Ι Α

JOHN MUNCIE, MARGARET WETHERELL,
MARY LANGAN, RUDI DALLOS,
ALLAN COCHRANE (επιμ.)

Οικογένεια

Η μελέτη και κατανόηση της οικογενειακής ζωής

ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ

Περιεχόμενα

Πρόλογος	11
Εισαγωγή: Δημόσιοι ορισμοί και ιδιωτικές ζωές	15

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΠΟΛΙΤΙΚΗ, ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΚΑΙ ΝΟΜΟΣ

1	Ζητήματα στη μελέτη της οικογένειας	23
	Εισαγωγή	23
	1. Η έννοια της «οικογένειας»	25
	2. Πώς αλλάζει η οικογένεια;	38
	3. Οι οικογένειες και οι λειτουργίες τους	43
	4. Δύναμη, εξουσία και οικογενειακή ζωή	49
	5. Η οικογένεια ως «πρόβλημα»	53
	6. Βιβλιογραφικές αναφορές	58
2	Μορφές διαφορετικότητας και βιωμένες πραγματικότητες	61
	Εισαγωγή	61
	1. Εικόνες διαφορετικών μορφών οικογενειακής ζωής	63
	1.1. Μονογονικές οικογένειες	64
	1.2. Εκτεταμένες οικογένειες, κοινόβια και κιμπούτς	67
	1.3. Ομοφυλόφιλες σχέσεις	68
	1.4. Αλλαγή και οικογενειακός κύκλος ζωής	73
	2. Μορφές διαφορετικότητας	76
	2.1. Στατιστικά στοιχεία	76
	2.2. Νόρμες	86
	3. Κατά της οικογένειας	89
	3.1. Κατά των οικογενειών	89
	3.2. Εναλλακτικές δυνατότητες: Κοινοβιακή διαβίωση και σεξουαλικότητα	91
	3.3. Άνδρες, γυναίκες και οικογένεια	95
	3.4. Παιδιά και οικογένεια	99

4.	Υπέρ της οικογένειας	104
4.1.	Οικογένειες και υποστήριξη	105
4.2.	Οικογένεια και ταυτότητα	107
5.	Συμπεράσματα	109
6.	Τεκμήρια και επιχειρήματα: Ένα σύντομο σχόλιο	111
7.	Βιβλιογραφικές αναφορές	113
3	Μετασχηματισμοί της ελληνικής οικογένειας και νομοθετικές αλλαγές στο οικογενειακό δίκαιο	117
	Εισαγωγή	117
1.	Η δυναμική της ελληνικής οικογένειας από το παραδοσιακό στο νεωτερικό πρότυπο	119
1.1.	Πρώτη φάση: Η παραδοσιακή οικογένεια	121
1.1.1.	Με έμφαση στις κοινωνιοψυχολογικές συνιστώσες. . .	121
1.1.2.	Με έμφαση στη νομοθεσία: Το ελληνικό οικογενειακό δίκαιο πριν από τις μεταρρυθμίσεις της δεκαετίας του 1980 . .	125
1.2.	Δεύτερη φάση: Η νεωτερική οικογένεια	128
1.2.1.	Με έμφαση στις κοινωνιοψυχολογικές συνιστώσες. . .	128
1.2.2.	Με έμφαση στη νομοθεσία: Οι μεταρρυθμίσεις-σταθμός της δεκαετίας του 1980 . .	132
2.	Η πορεία της ελληνικής οικογένειας προς την ύστερη νεωτερικότητα	142
2.1.	Τρίτη φάση: Η οικογένεια της ύστερης νεωτερικότητας	142
2.1.1.	Με έμφαση στις κοινωνιοψυχολογικές συνιστώσες. . .	142
2.1.2.	Με έμφαση στη νομοθεσία: Οι αλλαγές από τη δεκαετία του 1990 έως σήμερα . .	155
3.	Επίλογος	165
4.	Βιβλιογραφικές αναφορές	169
5.	Βασικά νομοθετήματα	173

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ
ΔΙΑΔΡΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΤΑΥΤΟΤΗΤΕΣ

4	Κατασκευάζοντας την οικογενειακή ζωή: Οικογενειακά συστήματα πεπειθήσεων	177
	Εισαγωγή	177
1.	Εσωτερικές και εξωτερικές σχέσεις	180
2.	Ο κύκλος ζωής της οικογένειας	182
2.1.	Εξελικτικές δοκιμασίες και δυσκολίες	183
2.2.	Επιχειρούμενες λύσεις	187

2.3. Τελετή και τελετουργία	189
2.4. Φύλο και μεταβαλλόμενες ανισότητες εξουσίας	190
2.5. Κανονιστικές παραδοχές των μοντέλων του κύκλου ζωής	192
3. Συστημική θεωρία	192
3.1. Γραμμική και κυκλική αιτιότητα	193
3.2. Ανατροφοδότηση και αναστοχαστικότητα	197
3.3. Σχήματα πεποιθήσεων	198
3.4. Επικοινωνία	200
3.5. Στίξη	201
3.6. Πεποιθήσεις και τριαδικές δράσεις	205
3.7. Φύλο και τριγωνοποίηση	208
4. Η κατασκευή του νοήματος	209
4.1. Διαπραγμάτευση του νοήματος: Συμφωνία και ενσυναίσθηση	210
4.2. Διαπραγμάτευση κοινών κατασκευών	211
4.3. Κοινές κοινωνικές κατασκευές	212
4.4. Ιεραρχίες νοήματος	213
4.5. Κοινές ιστορίες	215
5. Κατασκευές του μη πραγματικού: Μύθοι και άμυνες	216
5.1. Οικογενειακοί μύθοι	217
6. Συζήτηση και συμπεράσματα	223
7. Βιβλιογραφικές αναφορές	224
5 Κοινωνική δομή, ιδεολογία και οικογενειακή δυναμική:	
Το ζήτημα της γονικής φροντίδας	227
Εισαγωγή	227
1. Θέτοντας το πλαίσιο της μητρικής και πατρικής φροντίδας	228
2. Η διαπραγμάτευση του δημόσιου και του ιδιωτικού	233
2.1. Φροντίδα των παιδιών και έμμισθη εργασία	233
2.2. Ο καταμερισμός εργασίας μέσα στο σπίτι	237
2.3. Εξουσία, ανισότητα και κατανομή πόρων στις οικογένειες	241
3. «Καλή μητέρα» και «καλός πατέρας»	246
3.1. Ο «άγγελος του σπιτιού» και η «κολόνα του σπιτιού»	247
3.2. Ρυθμίζοντας το «φυσιολογικό»	252
4. Διάδραση και ταυτότητες	259
4.1. Οι ψυχολογικές συνέπειες των διαφυλικών ρόλων	259
4.2. Διαπραγματεύσεις και οικογενειακή δυναμική	263
5. Αποτίμηση	267
5.1. Ζητήματα ταυτότητας	268
5.2. Αντιμετωπίζοντας την ποικιλομορφία	271
6. Συμπεράσματα	272

7.	Ευχαριστίες	273
8.	Βιβλιογραφικές αναφορές	273
6	Η ψυχαναλυτική προσέγγιση της οικογενειακής ζωής	277
	Εισαγωγή	277
1.	Ψυχανάλυση, ταυτότητα και οικογενειακή ζωή	278
1.1.	Το διχασμένο και «αλλοτριωμένο» άτομο	279
1.2.	Οι δοκιμασίες της οικογενειακής ζωής	281
1.3.	Διατηρώντας την οικογενειακή ζωή	284
2.	Διαφορετικά ρεύματα εντός της ψυχανάλυσης	285
2.1.	Τα ένστικτα σε αντίθεση με τις αντικειμενότητες σχέσεις	285
2.2.	Η κοινωνική σε αντίθεση με τη μη κοινωνική ψυχανάλυση	289
3.	Η φεμινιστική θεωρία των αντικειμενότητων σχέσεων	293
3.1.	Μητέρες, πατέρες, κόρες και γιοι	293
3.2.	Η ψυχοπαθολογία ενός συνηθισμένου ετεροφυλόφιλου ζευγαριού	299
4.	Αξιολόγηση των ψυχαναλυτικών προσεγγίσεων	306
5.	Συμπεράσματα	313
6.	Ευχαριστίες	314
7.	Βιβλιογραφικές αναφορές	314
7	Μία φεμινίστρια μελετά την οικογένεια.	317
	Εισαγωγή	317
1.	Κριτική και αποδόμηση της οικογένειας	320
2.	Αναδόμηση και εξύμνηση της μητρότητας	327
3.	Η νέα έμφαση στην πατρότητα	331
4.	Διαφορά και ποικιλομορφία	337
5.	Συμπεράσματα	341
6.	Βιβλιογραφικές αναφορές	342
	Επίλογος: Δημόσιο και ιδιωτικό	347
	Βιβλιογραφικές αναφορές	355
	Ευρετήριο	357

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΣΤΗ ΜΕΛΕΤΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ

Εισαγωγή

Το παρόν κεφάλαιο θέτει δύο καίρια ερωτήματα: α. «Τι είναι οικογένεια;» και β. «Ποια η σχέση της οικογένειας με την κοινωνική πολιτική;». Όπως θα δούμε, το πρόβλημα είναι ότι, αν και φαίνεται απλή, η έννοια της οικογένειας είναι τελικά περίπλοκη. Τι εννοούμε *ακριβώς* όταν μιλάμε για την «οικογένεια»; Γιατί όλοι αυτοί οι *διαφορετικοί* τρόποι οργάνωσης των οικιακών σχέσεων συμπεριλαμβάνονται, φαινομενικά τουλάχιστον, στην ίδια περιγραφική κατηγορία; Γιατί η έννοια της «οικογένειας» προβάλλει τόσο έντονα στον πολιτικό λόγο και στην κοινωνική πολιτική; Μπορούμε άραγε να διακρίνουμε την «οικογένεια» από τις «οικογένειες» και τα «οικογενειακά νοικοκυριά»; Τι υποδηλώνουν αυτές οι διαφορετικές διατυπώσεις;

Τα παραπάνω ερωτήματα είναι πολύ σημαντικά αν θέλουμε να εξετάσουμε τις σχέσεις ανάμεσα στα συστήματα πρόνοιας που θεωρούμε ότι είναι επικεντρωμένα στην οικογένεια και σε όσα θεωρούμε ότι είναι επικεντρωμένα στο κράτος. Είναι ξεκάθαρο ότι η οικογένεια μπορεί να θεωρηθεί προνοιακό σύστημα από μόνη της, καθώς παρέχει οικονομική, υλική και συναισθηματική υποστήριξη στα μέλη της. Ωστόσο, αυτές οι «ιδιωτικές» λειτουργίες της είναι δυνατόν, σε ορισμένες περιστάσεις, να αμφισβητηθούν. Για παράδειγμα, φαίνεται πως αρκεί η επίκληση εννοιών όπως της «ανυπόληπτης», «επικίνδυνης», «εξαθλιωμένης», «εγκληματικής» ή «άπορης» οικογένειας, για να νομιμοποιηθεί η «δημόσια» ή κρατική παρέμβαση σε αυτόν τον θεσμό, που παραδοσιακά θεωρείται στον πολιτισμό μας ο πλέον «ιδιωτικός». Κάτω από ποιες περιστάσεις, λοιπόν, τα προσωπικά προβλήματα μετατρέπονται σε δημόσιο ζήτημα; Πώς, τότε και γιατί η οικογένεια γίνεται αντικείμενο κρατικής παρέμβασης; Τι μορφές παίρνει αυτή η παρέμβαση; Τέτοιες παρεμβάσεις αποσκοπούν στη στήριξη του θεσμού της οικογένειας ή μήπως στον έλεγχο των πιο αρνητικών πλευρών της;

Η ίδια η έννοια συνιστά μέρος του προβλήματος. Τι ακριβώς είναι η «οικογένεια»; Πρέπει άραγε ο ορισμός της να περιοριστεί στην παραδοσια-

κή ιδέα ενός νοικοκυριού αποτελούμενου από γονείς και παιδιά; Δύο άνθρωποι που ζουν μαζί χωρίς να είναι παντρεμένοι συνιστούν άραγε οικογένεια; Οι δύο αυτοί άνθρωποι πρέπει να είναι διαφορετικού φύλου; Οι «μονογονικές» οικογένειες θεωρούνται φυσιολογικό οικογενειακό σχήμα ή αναπαριστώνται ως κάτι ασύνηθες, ή ακόμα και παρεκκλίνον, και από ποιον; Μήπως ο όρος «οικογένεια» υποδεικνύει έναν τρόπο συμβίωσης που έχει μικρή σχέση με την πραγματικότητα την οποία βιώνουν πολλοί άνθρωποι; Θα ήταν μήπως χρησιμότερο να μιλάμε για «νοικοκυριά», «δομές συγγένειας» και «μορφές συμβίωσης», αν θέλουμε να συλλάβουμε την ποικιλομορφία στον τρόπο που οι άνθρωποι ζουν τη ζωή τους στη σύγχρονη κοινωνία;

Ως αποτέλεσμα αυτής της απροσδιοριστίας, η μελέτη της οικογένειας έρχεται αντιμέτωπη με δύο σχετικά διλήμματα. Πρώτον, ποιο ακριβώς είναι το αντικείμενο μελέτης μας; (Τι ακριβώς μελετάμε όταν μιλάμε για την οικογένεια;) Όταν διατυπώνουμε τα σχετικά ερωτήματα μιλώντας για την οικογένεια, μήπως δεχόμαστε ορισμένες φορές ως αλήθειες πράγματα που δεν αποτελούν παρά υποθέσεις ή ακόμα και κανονιστικές οδηγίες – και συγκεκριμένα οδηγίες για τη «σωστή» ισορροπία εξουσίας μεταξύ ανδρών και γυναικών, μεταξύ νέων και ηλικιωμένων; Δεύτερον, ακόμα και στην περίπτωση που συμφωνούμε σε μια σημασία για τον όρο «οικογένεια», τι σκοπό έχει η οικογένεια; Είναι απλά ένας «χώρος», ένα τμήμα της ζωής μας διαφορετικό από τα άλλα, ή αντίθετα ένα σύνολο διεργασιών αλληλεπίδρασης μεταξύ των ανθρώπων και/ή επιβολής διάφορων μορφών κοινωνικής τάξης πάνω τους; Υπό ποία έννοια μπορεί η οικογένεια να επιτελεί κάποια λειτουργία, ώστε να θεωρείται ότι πέτυχε ή απέτυχε σε αυτήν; Και ποιες είναι οι συνέπειες της αποτυχίας της;

Σε αυτό το κεφάλαιο θα εξετάσουμε πέντε πεδία διαμάχης στη μελέτη της οικογένειας:

1. *Η έννοια της «οικογένειας».* Πώς έχει οριστεί η οικογένεια; Τι σχέση έχει αυτός ο ορισμός με υπάρχοντες διαφορετικούς τρόπους ζωής;

2. *Οικογένεια και κοινωνική αλλαγή.* Αποτελεί η οικογένεια φυσικό και οικουμενικό χαρακτηριστικό όλων των κοινωνιών; Θεμελιώνεται πάνω σε βιολογικές αναγκαιότητες ή αποτελεί μια πιο παροδική δομή που συνεχώς μεταβάλλεται με βάση ευρύτερες οικονομικές ανάγκες;

3. *Η λειτουργία της οικογένειας.* Δημιουργεί η οικογένεια σταθερότητα στην κοινωνία ή αποτελεί βασικό παράγοντα σύγκρουσης και δυσαρμονίας; Ικανοποιεί τις ανάγκες των μελών της; Προκαλεί ή επιλύει προσωπικά και κοινωνικά προβλήματα;

4. *Εξουσία και οικογενειακή ζωή.* Είναι η οικογένεια φυλακή ή καταφύγιο για τα μέλη της; Από ποιον και με ποιο τρόπο ασκείται εξουσία;

5. *Οικογένεια και πρόνοια.* Ποια είναι η σχέση οικογένειας και κράτους;

Διαλύεται η οικογένεια; Χρειαζόμαστε περισσότερη ή λιγότερη παρέμβαση;
Θα πρέπει η οικογένεια πρωτίστως να παρέχει ή να λαμβάνει πρόνοια;

1. Η έννοια της «ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ»

Ένα από τα πρώτα και πιο επίμονα ζητήματα που συναντάμε στη μελέτη της οικογένειας είναι ο ορισμός της. Ξεκινήστε την εργασία σας στο παρόν κεφάλαιο απαντώντας στα ερωτήματα και τα ζητήματα που θέτει η παρακάτω άσκηση.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ 1

Γράψτε, σε λίγες μόνο προτάσεις, αυτό που σας έρχεται απευθείας στον νου όταν σκέφτεστε τα ουσιώδη στοιχεία και τη δομή της οικογένειας. Οι παρακάτω ερωτήσεις μπορούν να σας βοηθήσουν να διαμορφώσετε έναν ορισμό της οικογένειας.

Ποιοι είναι οι κύριοι στόχοι της;

Πόσοι άνθρωποι αποτελούν μια οικογένεια;

Σε τι ποσοστό τα σημερινά νοικοκυριά αντιπροσωπεύουν τη συμβατική έννοια της οικογένειας;

Ο ορισμός σας θεμελιώνεται μόνο στη σύγχρονη κοινωνία στην οποία ζείτε ή μπορεί να συμπεριλάβει οικογένειες από διαφορετικούς πολιτισμούς και διαφορετικές ιστορικές περιόδους;

Ανταποκρίνεται αυτός ο ορισμός στην τρέχουσα κατάσταση σας και/ή σε προηγούμενες εμπειρίες σας; Αν όχι, θεωρείτε πως δεν έχετε οικογένεια;

Από πού νομίζετε ότι προέρχονται οι ιδέες σας για την οικογένεια;

Οι ορισμοί της οικογένειας μπορεί να είναι ευρύτατοι – για παράδειγμα, κάθε άτομο που διατηρεί στενή επαφή με κάποιον από τους συγγενείς του. Οπότε, θέστε το ερώτημα αντίστροφα: τι δεν είναι οικογένεια;

Μπορεί εκ πρώτης όψεως η απάντηση στο ερώτημα «τι είναι οικογένεια» να σας φαίνεται προφανής. Στην κοινωνία μας οι άνθρωποι θεωρούν δεδομένο –στερεοτυπικά– ότι η συντροφικότητα, η σεξουαλική δραστηριότητα, η αμοιβαία φροντίδα, η γέννηση και η ανατροφή και η φροντίδα των παιδιών θα έχουν ως κύρια εστία τους την *πυρηνική οικογένεια*. Αυτή η έννοια ορίζει την οικογένεια ως μια μικρή μονάδα που προκύπτει από τη σχέση ενός άνδρα και μιας γυναίκας που μέσω του γάμου συνδέονται νόμιμα μεταξύ τους ως σύζυγοι. Η πυρηνική οικογένεια δημιουργείται όταν το ζευγάρι γεννάει ένα παιδί. Η μονάδα αυτή μοιράζεται από κοινού μια κατοικία και ενώνεται με συναισθηματικούς δεσμούς, με μια αίσθηση κοινής ταυτότητας και με σχέσεις υποστήριξης. Αυτή η καθιερωμένη και «κοινή» αντίληψη για το πώς συγκροτείται η οικογένεια αντανακλά ενδεχομένως περισσότερο κάποιες παραδοσιακές πεποιθήσεις σχετικά με το πώς *θα πρέπει* να δομού-

νται οι σεξουαλικές, συναισθηματικές και γονικές σχέσεις, χωρίς όμως να μας βοηθάει να κατανοήσουμε πώς οργανώνουν στην πραγματικότητα τη ζωή τους διαφορετικοί άνθρωποι. Ωστόσο, η ιδέα της πυρηνικής οικογένειας διατηρεί αναμφισβήτητη τη δύναμή της με αποτέλεσμα όλες οι άλλες μορφές οικογένειας να τείνουν να ορίζονται σε σχέση με αυτήν. Είναι ευρέως παραδεκτό ότι η πυρηνική μορφή είναι η πιο διαδεδομένη μορφή οικογένειας στη σύγχρονη κοινωνία. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να ορίζονται όλο και περισσότερο οι άλλες μορφές ως «ασυνήθεις», «παρεκκλίνουσες», ακόμα και «παθολογικές». Ο «λόγος της οικογένειας» έχει τη δύναμη να ορίζει τι είναι κανονικό και τι μη αποδεκτό.

Ωστόσο, είναι φανερή και η ύπαρξη εναλλακτικών μορφών οικογένειας. Για παράδειγμα, συναντάμε *εκτεταμένες οικογένειες* στις οποίες συμβιώνουν περισσότερες από μια γενιές γονέων μαζί με τα παιδιά τους. Ίσως ακόμα πιο συνηθισμένες είναι οι οικογένειες που τεχνικά μεν χαρακτηρίζονται ως πυρηνικές –δηλαδή ζουν σε μια μονάδα που αποτελείται από τους γονείς και τα παιδιά– αλλά βρίσκονται σε στενή σχέση με μια *ομάδα συγγενών* που ζουν στον ίδιο τόπο. Επίσης, συνηθισμένη στη σύγχρονη κοινωνία είναι και η *μονογονική οικογένεια* όπου ο άνδρας ή, πολύ συχνότερα, η γυναίκα επιτελούν το έργο των γονιών μόνοι τους. Αυτό το έργο, πάλι, μπορεί να επιτελείται από ένα γονέα που ζει είτε απομονωμένος/η είτε στο σπίτι άλλων συγγενών (συχνά των γονέων του/της) είτε τέλος φαινομενικά απομονωμένος/η αλλά ουσιαστικά με την υποστήριξη ενός δικτύου συγγενών. Σήμερα, στον σύγχρονο κόσμο, μπορεί να βρεθεί τουλάχιστον μία «οικογενειακή μονάδα» στην οποία να συναντάμε κάποιον από τους άπειρους τρόπους οριοθέτησης μεταξύ πυρηνικής οικογένειας και οικογένειας καταγωγής ή ομάδας συγγενών. Σε αυτές τις μορφές οικογένειας κάποιοι *συμπεριλαμβάνονται* στην καθημερινή ζωή και τη λήψη αποφάσεων της οικογένειας, και κάποιοι *αποκλείονται*. Η αυτονόητη αποδοχή της πρωτοκαθεδρίας της πυρηνικής οικογενειακής μορφής στη δομή της σύγχρονης κοινωνίας παύει να είναι τόσο αυτονόητη αν αναλογιστούμε τις περιπτώσεις ελεύθερης συμβίωσης, ομοφυλόφιλων ζευγαριών, υιοθεσίας, χωρισμού και διαζυγίου, ξαναπαντρεμένων γονιών και ανασυστημένων οικογενειών. Μάλιστα, η υποτιθέμενη τυπική οικογένεια ενός παντρεμένου ζευγαριού, όπου ο άνδρας εργάζεται και η μητέρα ζει στο σπίτι με δύο εξαρτώμενα παιδιά, αντιπροσωπεύει μόλις ένα στα είκοσι *νοικοκυριά* την κάθε δεδομένη στιγμή (Κέντρο Μελετών για την Οικογενειακή Πολιτική, 1985), αν και πολλά νοικοκυριά θα *περάσουν* κάποια στιγμή από αυτό το στάδιο¹.

1. Οι συγγραφείς αναφέρονται στη Μεγάλη Βρετανία. Ωστόσο, πράγματι αυτός ο τύπος οικογένειας φθίνει παντού στον δυτικό κόσμο. [Σ.τ.Μ.]

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Ποσοστά ατόμων που ζουν σε νοικοκυριά ή σε μορφές κοινής διαβίωσης:
με βάση τον τύπο νοικοκυριού και οικογένειας (αφορά τη Βρετανία)²

	1961	1971	1981	1991	1994-95
Νοικοκυριά με μια οικογένεια					
Άτομο που ζει μόνο του	4	6	8	11	11
Παντρεμένο ζευγάρι					
Χωρίς παιδιά	18	19	20	23	21
Με εξαρτώμενα παιδιά ^β	52	52	47	41	41
Με μη εξαρτώμενα παιδιά μόνο	12	10	10	11	8
Μόνος γονέας	3	4	6	10	11
Άλλα νοικοκυριά	12	9	9	4	7
Σύνολο ατόμων σε ιδιωτικά νοικοκυριά (=100%) (σε εκατομμύρια)		53,4	53,9	55,4	55,9
Άτομα που δεν ζουν σε ιδιωτικά νοικοκυριά (σε εκατομμύρια)		0,9	0,8	0,8	0,9
Συνολικός πληθυσμός (σε εκατομμύρια)	51,4	54,4	54,8	56,2	56,8

Σημειώσεις:

α. Δεδομένα απογραφών 1961, 1971, 1981 και 1991.

β. Αυτός ο τύπος οικογένειας μπορεί να περιλαμβάνει μη εξαρτώμενα παιδιά.

Πηγή: Γραφείο Ερευνών και Απογραφών Πληθυσμού της Βρετανίας - OPCS. Πίνακας από την έκδοση *Social Trends*, 26, 1996, 2.6, σ. 52

Σε αυτό το σημείο παρουσιάζουμε άλλες δύο έννοιες που δείχνουν γιατί είναι πολύ δύσκολο να φτάσουμε σε έναν καθολικά αποδεκτό ορισμό.

Πρώτον, πρέπει να διαχωρίσουμε την έννοια του «νοικοκυριού» από την έννοια της «οικογένειας» (βλ. Πίνακα 1). Ο Ball (1974) ορίζει το νοικοκυριό με βάση τον χώρο, με την έννοια ότι μια ομάδα ανθρώπων (ή ένα άτομο) συνδέεται άμεσα με ένα συγκεκριμένο τόπο. Οι οικογένειες, από την άλλη, θεωρούνται γενικώς ότι είναι ομάδες ανθρώπων που συνδέονται μεταξύ τους με δεσμούς αίματος και γάμου. Αυτά τα δύο δεν είναι ταυτόσημα. Μια οικογένεια μπορεί να συγκροτεί ένα νοικοκυριό, αυτό όμως δεν είναι υποχρεωτικό.

2. Για το δεύτερο τρίμηνο του 2008 (Απρίλιος-Ιούνιος) στη Βρετανία το ποσοστό των ατόμων που ζούσαν μόνο τους ήταν 12%, των ζευγαριών χωρίς παιδιά 25%, των ζευγαριών με εξαρτώμενα παιδιά 36%, των ζευγαριών με μη εξαρτώμενα παιδιά μόνο 9%, των μόνων γονέων 11%, και των άλλων νοικοκυριών 6%. Το σύνολο των ατόμων σε ιδιωτικά νοικοκυριά ήταν 58,8 εκατομμύρια. Πηγή: Census, Labor Force Survey, Office for National Statistics. [Σ.τ.Μ.]

Οι γονείς μπορεί να χωρίσουν ή τα παιδιά μπορεί να σταλούν εσωτερικά στο σχολείο. Αντιστρόφως, μια εκτεταμένη ομάδα συγγενών μπορεί να ζει κάτω από την ίδια στέγη αλλά τα μέλη της να μη θεωρούν ότι αποτελούν οικογένεια σε όλες ανεξαιρέτως τις περιστάσεις. Ηλικιωμένοι συγγενείς που ζουν με μια πυρηνική οικογένεια μπορεί να μη θεωρούν εντελώς τον εαυτό τους μέλος αυτής της οικογένειας – ενώ μπορεί και η πυρηνική οικογένεια να τους θεωρεί ή και να μην τους θεωρεί μέλη της. Εάν όντως θεωρούν τον εαυτό τους μέλος της οικογένειας, είναι τότε η οικογένεια πυρηνική ή εκτεταμένη;

Δεύτερον, ένα παρόμοιο πρόβλημα επικύρωσης της κυριαρχίας της πυρηνικής οικογένειας ανακύπτει όταν δούμε αυτή τη μορφή μέσα στο πλαίσιο του οικογενειακού κύκλου ζωής. Σύμφωνα με το Κέντρο Μελετών για την Οικογενειακή Πολιτική (1985), στη Βρετανία ο πληθυσμός αποτελείται ανά πάσα στιγμή από:

- 1 νοικοκυριό στα 3 που συμπεριλαμβάνει ένα εξαρτώμενο παιδί
- 1 νοικοκυριό στα 5 που αποτελείται από ένα μόνο άτομο
- 1 νοικοκυριό στα 4 που αποτελείται από παντρεμένο ζευγάρι χωρίς παιδιά
- 3 νοικοκυριά στα 10 που αποτελούνται από παντρεμένα ζευγάρια με εξαρτώμενα παιδιά
- 1 νοικοκυριό στα 10 που συμπεριλαμβάνει ένα ή περισσότερα άτομα σε ηλικία συνταξιοδότησης.

Ποιες από τις παραπάνω μορφές συνιστούν οικογένεια και ποιες όχι; Μερικές αποτελούν πυρηνικές οικογένειες. Κάποιες άλλες συνιστούν σε γενικές γραμμές μορφές οικιακής συμβίωσης παρόμοιες με την πυρηνική. Ορισμένες δεν είναι παρά συντροφικές σχέσεις λεσβιών ή γκέι ανδρών. Άλλες περιλαμβάνουν ανθρώπους που προέρχονται από μια πυρηνική οικογένεια αλλά δεν έχουν ακόμη δημιουργήσει καινούργια οικογένεια. Και κάποιες άλλες είναι κατάλοιπα προηγούμενης πυρηνικής οικογένειας. Η έννοια ωστόσο της «οικογένειας» υποδηλώνει επίσης και έναν κύκλο: μεγαλώνουμε σε μια οικογένεια, από την οποία φεύγουμε για να φτιάξουμε μια άλλη οικογένεια, όπου θα μεγαλώσουν παιδιά που θα την αφήσουν για να φτιάξουν μια άλλη.

Η έννοια του κύκλου ζωής προϋποθέτει κάποια συνέχεια. Αν και αναγνωρίζεται το γεγονός ότι μπορεί να μη ζούμε ανά πάσα στιγμή όλοι σε συνθήκες σύμφωνες με το πυρηνικό μοντέλο, θεωρείται ωστόσο ότι αυτό αποτελεί τη μορφή οικογένειας στην οποία πάντα επιστρέφουμε, και η οποία ασκεί καθοριστική επίδραση στη ζωή μας. Έτσι, παρά την ύπαρξη παραλλαγών, ορισμένοι αναλυτές προβάλλουν τον ισχυρισμό ότι, όποια κι αν είναι η συγκεκριμένη μορφή συμβίωσης και συγγένειας, όλες οι μορφές αναπαραγωγής και ανατροφής των παιδιών προσομοιάζουν με αυτή της πυρηνικής οικογενεια-

κής μονάδας. Αυτές οι θεωρητικές εξηγήσεις παραθέτουν συγκεκριμένες βιολογικές ανάγκες ως απόδειξη όχι μόνο του ότι η πυρηνική οικογένεια είναι οικουμενική, αλλά και του ότι αποτελεί φυσικό μόρφωμα. Υποστηρίζεται ότι σε όλες τις κοινωνίες οι βασικές λειτουργίες της αναπαραγωγής, της ικανοποίησης των σεξουαλικών αναγκών και της ανατροφής και φροντίδας των παιδιών είναι απαραίτητες για τη διασφάλιση της κοινωνικής επιβίωσης. Ο αποτελεσματικότερος τρόπος επίτευξης αυτών των στόχων είναι η πυρηνική οικογένεια. Επομένως, προβάλλεται το επιχείρημα ότι παρά τις όποιες (επιφανειακές) παρεκκλίσεις στη δομή μιας συγγενικής ομάδας, η απαίτηση για γέννηση και προστασία των παιδιών σημαίνει πως η πυρηνική οικογένεια θα αποτελεί πάντα τη βάση κάθε κοινωνίας. Ο Murdock (1968) ισχυρίζεται, με βάση μια διαπολιτισμική μελέτη σε 250 κοινωνικά πλαίσια, ότι η πυρηνική οικογένεια αποτελεί μια «παγκόσμια ανθρώπινη ομαδοποίηση». Παρά την ύπαρξη πολυγαμικών μορφών δεσμού, ο Murdock υποστηρίζει ότι όλοι οι δεσμοί μπορούν να αναχθούν στην πυρηνική μορφή, με κύριο επιχείρημα ότι αυτή η μορφή είναι χρήσιμη για την επιβίωση κάθε κοινωνίας. Αν και τα στοιχεία του κλόνισαν το δυτικοχριστιανικό ιδεώδες του τρίπτυχου «αγάπη-γάμος-οικογένεια» – μια και βρήκε ότι 65 από τις 250 κοινωνίες επέτρεπαν πλήρη ελευθερία σε σεξουαλικά ζητήματα και μόλις 54 αποδοκίμαζαν ρητά τις προγαμιαίες σεξουαλικές σχέσεις–, ωστόσο το ζήτημα της επιβίωσης παρέμεινε κεφαλαιώδες. Κατά την άποψη του Murdock οι σεξουαλικές σχέσεις, η αναπαραγωγή και η στήριξη των παιδιών πραγματώνονται καλύτερα όταν γίνονται μέσα σε έναν και μόνο θεσμό.

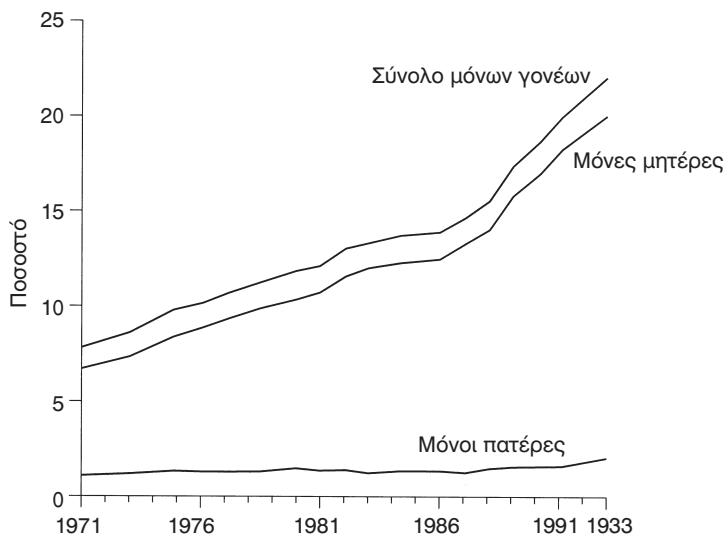
Σε αντιπαράθεση με αυτό το επιχείρημα, κάποιοι ανθρωπολόγοι παρουσίασαν περιπτώσεις κοινωνιών όπου είτε απουσίαζαν οι συζυγικοί δεσμοί είτε (συχνότερα ακόμα) απουσίαζε ο πατέρας ο οποίος διαδραμάτιζε ελάχιστα ρόλο στην ανατροφή των παιδιών. Η αποκάλυψη τέτοιων μορφών οικογενειακής ζωής οδήγησε ορισμένους να υποστηρίξουν ότι η πυρηνική οικογένεια είναι κοινωνικό μόρφωμα και όχι καθολικό και βιολογικά προσδιορισμένο σχήμα. Το πλέον διαδεδομένο παράδειγμα είναι οι Ναγιάρ, μια κάστα πολεμιστών της νοτιοδυτικής Ινδίας. Ο Fox (1967, σ. 100) υποστηρίζει ότι στην περίπτωση τους οι ρόλοι του σεξουαλικού συντρόφου, του βιολογικού γονέα και του (κοινωνικού) γονιού δεν υιοθετούνταν από δύο μόνο άτομα. Επειδή οι άνδρες Ναγιάρ απασχολούνταν αποκλειστικά ως στρατιώτες, έλειπαν συχνά από το σπίτι. Ως αποτέλεσμα, η σεξουαλική δραστηριότητα δεν συνδεόταν με τον γάμο, ενώ κανένας από τους δύο αυτούς παράγοντες δεν είχε απαραίτητα σχέση με την οικογενειακή οικιακή μονάδα. Οι άνδρες Ναγιάρ επομένως δεν είχαν κάποια ιδιαίτερα δικαιώματα που να τους συνδέουν στενά με τις συζύγους ή τα παιδιά τους και έτσι η πυρηνική οικογένεια δεν θεσμοθετούνταν ως μονάδα νομικής κατοχύρωσης, παραγωγής, κοινωνι-

κοποίησης, διαμονής ή κατανάλωσης. Η διαπολιτισμική έρευνα λοιπόν δεν υποστηρίζει ξεκάθαρα την έννοια της «οικογένειας» ως καθολικού σχήματος.

Ωστόσο, δεν χρειάζεται να αναζητήσουμε τόσο «εξωτικά» παραδείγματα για να βρούμε παρεκκλίσεις από την πυρηνική οικογένεια που βασίζεται σε βιολογικούς δεσμούς. Στις δυτικές βιομηχανικές κοινωνίες εμφανίζεται ολοένα και περισσότερο το μοτίβο της εναλλαγής σεξουαλικών συντρόφων που αντικαθιστά τη μονογαμία, καθώς και η μονογονική οικογένεια στην οποία ο συζυγικός δεσμός είτε διαλύθηκε είτε δεν δημιουργήθηκε ποτέ. Στη Βρετανία ο αριθμός των οικογενειών με εξαρτώμενα παιδιά με έναν μόνο γονέα αυξήθηκε από 6% το 1961 σε 19% το 1991 και σε 22% το 1993. Στις 9 από τις 10 αυτές οικογένειες η μητέρα είναι ο μόνος γονιός³ (βλ. Σχήμα 1).

ΣΧΗΜΑ 1

Οικογένειες με επικεφαλής μόνο γονέα, ως ποσοστό του συνόλου των οικογενειών με εξαρτώμενα παιδιά, Βρετανία

Σημείωση: Χρησιμοποιήθηκαν μέσοι όροι ανά τριετία (εκτός από το 1993)

Πηγή: Γενική Μελέτη για τα Νοικοκυριά-Γραφείο Ερευνών και Απογραφών Πληθυσμού της Βρετανίας - OPCS, έκδοση *Social Trends*, 26, 1996, 2.11, σ. 54

- Το 2007 το ποσοστό των οικογενειών με εξαρτώμενα παιδιά με έναν μόνο γονέα στη Βρετανία, επί του συνόλου των οικογενειών με εξαρτώμενα παιδιά, ανήλθε στο 24%. Στο 21% των οικογενειών με εξαρτώμενα παιδιά επικεφαλής είναι μόνο η μητέρα και στο 3% μόνο ο πατέρας. Πηγή: Γενική Μελέτη για τα Νοικοκυριά 2007-Office for National Statistics. [Σ.τ.Μ.]

Μέρος αυτής της ανόδου οφείλεται στην αύξηση των μόνων, διαζευγμένων μητέρων, όμως κατά τις δεκαετίες του '80 και του '90 σημειώθηκε επίσης σημαντική αύξηση και στο ποσοστό των οικογενειών με επικεφαλής ανύπαντρες μητέρες. Ωστόσο, οι εθνικοί μέσοι όροι αποκρύπτουν τοπικές και πολιτισμικές παρεκκλίσεις. Για παράδειγμα, είναι περισσότερες οι μονογονικές οικογένειες όταν πρόκειται για κοινωνικοπολιτισμικές ομάδες από την Αφρική, ενώ είναι λιγότερες όταν πρόκειται για Ινδούς ή Πακιστανούς.

Η σύνθεση των νοικοκυριών ποικίλλει επίσης μεταξύ διαφορετικών ευρωπαϊκών κρατών. Στο συγκεκριμένο σημείο, για παράδειγμα, διαπιστώνουμε ότι το ποσοστό των μονογονικών οικογενειών στον γενικό πληθυσμό κυμαίνεται από άνω του 20% στη Δανία έως 6% στην Ελλάδα⁴ (Utting 1995, σ. 23).

Η οικουμενικότητα της πυρηνικής οικογένειας έχει επίσης αμφισβητηθεί με βάση και τα ιστορικά στοιχεία. Μέχρι πρόσφατα αποτελούσε κοινό τόπο η άποψη ότι η σύγχρονη εκδοχή της πυρηνικής οικογένειας εμφανίστηκε μόλις από τα μέσα του 18ου αι. Ακόμα και τότε, όμως, αυτή η μορφή οικογένειας δεν κυριάρχησε πριν από τις αρχές του 19ου αι. Είναι κοινή η διαπίστωση ότι πριν από τη Βιομηχανική Επανάσταση η κυρίαρχη μορφή οικογενειακής ζωής ήταν η εκτεταμένη οικογένεια. Η πυρηνική μορφή προέκυψε επειδή συνδέθηκε με τις λειτουργικές ανάγκες της βιομηχανικής οικονομίας.

Στον χώρο της κοινωνιολογίας αυτό το επιχείρημα προωθήθηκε σθεναρά μέσα από το έργο του Talcott Parsons (1959). Ο Parsons υποστήριξε ότι ο οικονομικός καταμερισμός εργασίας που χαρακτηρίζει τις βιομηχανικές κοινωνίες είναι ασύμφωνος με τη διατήρηση εκτεταμένων οικογενειών, ενώ εξυπηρετείται ιδανικά από την πυρηνική οικογένεια. Όταν η οικογένεια περιορίζεται σε μια μικρή ομάδα με έναν μόνο «κουβαλητή» που είναι και η κεφαλή της οικογένειας, αποφεύγονται οι συγκρούσεις μεταξύ οικογενειακών μελών που εργάζονται σε διαφορετικά επαγγέλματα. Το πυρηνικό σύστημα εμποδίζει τα ανταγωνιστικά χαρακτηριστικά της έμμισθης εργασίας να υπονομεύσουν την οικογενειακή αλληλεγγύη. Ομοίως, υπάρχει μια λειτουργική «προσαρμογή» της πυρηνικής μορφής στις ανάγκες της βιομηχανοποίησης. Οι μικρές μονάδες είναι γεωγραφικά και οικονομικά ευκίνητες

4. Το 2005 το ποσοστό των μονογονικών οικογενειών επί του συνόλου των οικογενειών με παιδιά στη Δανία είναι 16% και στην Ελλάδα 5%. Οι μονογονικές οικογένειες αποτελούν το 13% των οικογενειών με παιδιά στην ΕΕ των 25 με το μεγαλύτερο ποσοστό να σημειώνεται στο Ηνωμένο Βασίλειο (24%) και το μικρότερο στη Μάλτα (4%). Πηγή: Eurostat News Release, 59/2006-12.5.2006, «The Family in the EU25 Seen through Figures». [Σ.τ.Μ.]

και επομένως σε θέση να ανταποκριθούν καλύτερα στις μεταβαλλόμενες απαιτήσεις της βιομηχανικής οικονομίας.

Ο Parsons χαρακτήρισε την προβιομηχανική οικογένεια συγγενική μονάδα μεγάλης κλίμακας η οποία επιτελούσε θρησκευτικές, πολιτικές, παιδαγωγικές και οικονομικές λειτουργίες. Οι υποχρεώσεις απέναντι σε αυτή την ομάδα συγγενών ήταν πολύ σημαντικές και ξεπερνούσαν εκείνες που απορρέουν από τη σχέση μητέρας, πατέρα και παιδιού, κατά κύριο λόγο επειδή αυτή η συγγενική ομάδα αποτελούσε παράλληλα και μονάδα παραγωγής. Οι συγγενικές και οι επαγγελματικές υποχρεώσεις αλληλοεπικαλύπτονταν. Ένα τέτοιο μόρφωμα όμως δεν είναι λειτουργικό στο πλαίσιο της εκβιομηχάνισης, που απαιτεί από την πυρηνική οικογένεια να διαχωριστεί τόσο από τους υπόλοιπους συγγενείς όσο και από τη δημόσια σφαίρα (εκτός από τον «κουβαλητή»), έτσι ώστε οι οικογενειακές αξίες να μην παρεμβάλλονται και να μην παρεμποδίζουν εξωτερικούς εργασιακούς ρόλους. Τα άτομα δεν χρειάζεται να επιλέξουν ανάμεσα στην αφοσίωση στους συγγενείς τους από τη μία και στις πιο απρόσωπες απαιτήσεις της εργασίας τους από την άλλη. Ο Parsons συμπέρανε ότι η πυρηνική οικογένεια αποτελεί μια προσπάθεια προσαρμογής στις βιομηχανικές οικονομίες και γι' αυτό η συγκεκριμένη μορφή οικογένειας αποτελεί χαρακτηριστικό γνώρισμα όλων των σύγχρονων κοινωνιών.

Ερμηνείες όπως αυτή του Parsons, ωστόσο, έχουν δεχτεί σοβαρή κριτική τόσο για την εμπειρική τους ορθότητα όσο και για τη θεωρητική τους επάρκεια. Για παράδειγμα, το έργο του Laslett και της Ομάδας του Κέιμπριτζ για την Ιστορία του Πληθυσμού αμφισβήτησε την άποψη ότι η εκβιομηχάνιση επέφερε μείωση στο μέγεθος της μέσης οικογένειας. Σε μια ποσοτική έρευνα στην οποία χρησιμοποίησαν καταλόγους κατοίκων 150 αγγλικών κοινοτήτων από τον 16ο έως τον 19ο αι., οι Laslett και Wall (1972) βρήκαν ότι το μέσο μέγεθος του νοικοκυριού παρέμεινε αρκετά σταθερό, γύρω στα 4,75 άτομα. Από τον ύστερο Μεσαίωνα και μετά, η κυρίαρχη μορφή νοικοκυριού φαίνεται να είναι η πυρηνική οικογένεια μαζί με το υπηρετικό προσωπικό, καθώς ακόμα και οι πιο απλές αγροτικές οικογένειες είχαν υπηρέτρια που ζούσε στο ίδιο σπίτι. Τα στοιχεία τους δείχνουν επίσης ότι η γεωγραφική κινητικότητα αποτελούσε τον κανόνα και ότι οι οικογένειες έστελναν τα παιδιά μακριά από το σπίτι ως υπηρετικό προσωπικό ή ως μαθητευόμενους. Ακόμα, λόγω υψηλών ποσοστών θνησιμότητας, ήταν πιθανότερο οι γονείς των περισσότερων παιδιών που έφταναν σε ηλικία γάμου να έχουν πια πεθάνει. Έτσι ο Laslett υποστηρίζει ότι στην προβιομηχανική κοινωνία η πυρηνική οικογένεια κυριάρχησε και κατάφερε έτσι σχετικά εύκολα να προσαρμοστεί στη βιομηχανοποίηση.

Η επιμονή του Parsons στην πρωτοκαθεδρία της μεμονωμένης πυρηνι-

κής οικογένειας κατά την περίοδο της βιομηχανοποίησης έχει επίσης αμφισβητηθεί από μελέτες των δομών συγγένειας στο πλαίσιο της μεταβιομηχανικής επανάστασης. Η μελέτη του Anderson (1971) για τη δομή της οικογένειας και του νοικοκυριού στο Πρέστον⁵ τη δεκαετία του 1850 έδειξε ότι, καθώς η πόλη εξελισσόταν σε βαμβακοπαραγωγικό κέντρο, σημειωνόταν παράλληλα αύξηση στη συγκατοίκηση και στο μέγεθος της οικογένειας, αφού αυξανόταν το εισόδημα όταν και οι δύο γονείς ήταν σε θέση να εργαστούν. Τη φροντίδα των παιδιών την αναλάμβαναν η γιαγιά και ο παππούς που ζούσαν στο ίδιο νοικοκυριό. Το στοιχείο αυτό δείχνει πως η οικογένεια, αντί να γίνει πιο πυρηνική, έτεινε μάλλον προς μια πιο εκτεταμένη δομή. Ομοίως, σύμφωνα με την έρευνα των Young και Willmott τη δεκαετία του '50, οι αστικές κοινότητες της εργατικής τάξης, όπως αυτές στο Μπέθναλ Γκριν⁶, εξακολουθούσαν να εξαρτώνται από εκτεταμένα δίκτυα συγγενών τα οποία έθεταν σε σημαντικό βαθμό τα θεμέλια της κοινοτικής αλληλεγγύης (Young & Willmott 1962).

Εξετάζοντας αυτά τα ιστορικά και σύγχρονα στοιχεία, γίνεται ξεκάθαρο ότι δεν υπάρχει ένα απλό σχήμα μετάβασης από την εκτεταμένη στην πυρηνική οικογένεια με το ξεκίνημα της βιομηχανικής εποχής. Αντίθετα, είναι ασφαλέστερο να συμπεράνουμε πως είναι εξίσου εμφανής η συνέχιση της πυρηνικής μονάδας ως βασικής οικιακής ομάδας, όσο και η αλλαγή και ο κατακερματισμός. Εντούτοις, η Elliot (1986, σ. 60) δικαιολογημένα μας προειδοποιεί να μη θεωρήσουμε δεδομένη την κυριαρχία της πυρηνικής οικογενειακής μορφής, καθώς κάτι τέτοιο αποκρύπτει την παρουσία εναλλακτικών οικιακών μορφωμάτων, τόσο στο παρελθόν όσο και στο παρόν. Επιπλέον, το επιχείρημα της πανταχού παρούσας πυρηνικής μορφής συγκαλύπτει θεμελιώδεις αλλαγές στη σχέση της οικογένειας με ευρύτερες οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες, οι οποίες έχουν αδιαμφισβήτητα μεταβάλει τη θέση της οικογένειας στην κοινωνία. Αυτές οι αλλαγές συμπεριλαμβάνουν α. τη μεταβολή του ρόλου της οικογένειας, καθώς από έναν ρόλο βασισμένο στην αγροτική και οικιακή παραγωγή περνάει σε αυτόν της υποστήριξης της εργοστασιακής παραγωγής και της μεταβολής της σε μονάδα κατανάλωσης, β. την ανάδυση των κρατικά οργανωμένων θεσμών της εκπαίδευσης και της κοινωνικής πρόνοιας, που απαλλάσσουν μεν την οικογένεια από την αποκλειστική ευθύνη για τη φροντίδα των παιδιών, της επιβάλλουν όμως τη συνύπαρξή μαζί τους, και γ. την ανάπτυξη αποτελεσματικών μεθόδων ελέγχου των γεννήσεων.

5. Πόλη στη βορειοδυτική Αγγλία. [Σ.τ.Μ.]

6. Κοινότητα στο βορειοανατολικό Λονδίνο. [Σ.τ.Μ.]

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ 2

Επιστρέψτε στον ορισμό στον οποίο καταλήξατε στη Δραστηριότητα 1. Θα τον αναθεωρούσατε τώρα με οποιοδήποτε τρόπο; Ακόμα και αν είστε ευχαριστημένοι με την αρχική σας διατύπωση, αναρωτηθείτε για ποιο λόγο είναι δύσκολο να ορίσουμε την οικογένεια.

Το πρόβλημα με την έννοια της «οικογένειας» είναι ότι κατά κανόνα θεωρούμε δεδομένη την εξέχουσα θέση της και δείχνουμε να κατανοούμε το νόημά της, τη στιγμή που ακόμα και η πιο επιδερμική διερεύνηση αποκαλύπτει μια πληθώρα οικογενειακών μορφών. Όσο περισσότερο αναγνωρίζουμε τις ιστορικές και πολιτισμικές παραλλαγές και τη σύγχρονη πραγματικότητα των εναλλακτικών «οικογενειακών μορφών» ή των «μορφών συμβίωσης», τόσο πιο δύσκολο γίνεται να καταλήξουμε σε έναν αποδεκτό ορισμό. Ορισμένοι υποστηρίζουν ότι αυτό το αδιέξοδο μπορεί να ξεπεραστεί μόνο αν μιλήσουμε για «οικογένειες» και όχι για την «οικογένεια» (Berger & Berger 1983). Με αυτό τον τρόπο προωθείται η αποδοχή της διαφορετικότητας και η μη απόδοση ηθικής ανωτερότητας σε οποιαδήποτε μορφή οικογένειας. Αυτή η συλλογιστική αφήνει έτσι περιθώρια για «ανάδοχες οικογένειες», «οικογένειες με θετό ή θετά παιδιά», «μονογονικές οικογένειες», «λεσβιακές οικογένειες», «οικογένειες που συγκατοικούν» και ούτω καθεξής. Αυτό ωστόσο δεν λύνει όλα τα ζητήματα. Η χρήση του όρου «οικογένεια» σε όλα αυτά τα διαφορετικά πλαίσια εξακολουθεί να υποδηλώνει μια ομοιότητα η οποία είναι ίσως αυθαίρετη ή ακόμα και ανεπιθύμητη από τους άμεσα εμπλεκόμενους. Τίθεται λοιπόν το ερώτημα: «ποιο είναι το αντίθετο της “οικογένειας”;». Για παράδειγμα, ορισμένοι ομοφυλόφιλοι σύντροφοι μπορεί να απορρίπτουν σθεναρά τις συνδηλώσεις της οικογένειας λόγω συνειδητής απόφασής τους να ζήσουν έξω από τα παραδοσιακά της όρια. Με άλλα λόγια, ο τρόπος με τον οποίο κάποιοι άνθρωποι επιλέγουν να ζήσουν τη ζωή τους έρχεται σε άμεση αντίθεση με τη συμβατική έννοια της «οικογένειας» και με ό,τι αυτή συνεπάγεται για τις σχέσεις και τους ρόλους της μητέρας, του πατέρα και του παιδιού. Μάλιστα, ακόμα και η χρήση του όρου «οικογένειες» μπορεί, χωρίς να υπάρχει η πρόθεση, να εξακολουθεί να τονίζει την ηθική και ιδεολογική πρωτοκαθεδρία της συμβατικής οικογένειας, αφού όλες οι παρεκκλίνουσες και διαφορετικές μορφές εξακολουθούν να ορίζονται με βάση τη σχέση τους με αυτό που θεωρείται ο κανόνας. Η αδιάκοπη χρήση του όρου «οικογένεια» αρνείται στην ουσία να δώσει υπόσταση ή εγκυρότητα στις άλλες μορφές υπαρκτών σχέσεων.

Σκοπός μας εδώ δεν είναι να προωθήσουμε τη χρήση εναλλακτικών όρων όπως «οικιακές μονάδες» ή «μορφές συμβίωσης», αλλά να επιστήσουμε την

προσοχή σας στις εγγενείς συνδηλώσεις και στους περιορισμούς που ανακαλεί ο όρος «οικογένεια». Αναρωτηθείτε κάθε φορά για τι είδους οικογένειες μιλάμε. Θα αναγνωρίζαν τα μέλη τους τον εαυτό τους ως μέρος μιας οικογένειας; Ποια δομή νοικοκυριού υπονοείται; Αναγνωρίζονται ευρύτεροι συγγενικοί δεσμοί ή όχι; Δίνεται προσοχή στο γεγονός της ποικιλομορφίας και της διαφοράς;

Μια χρήσιμη διάκριση είναι αυτή που κάνει η Gittins (1985). Επισημαίνει ότι υπάρχουν πολλοί διαφορετικοί τρόποι οργάνωσης ενός σπιτικού, και ότι εκείνοι που ζουν σύμφωνα με έναν από αυτούς μπορεί να θεωρήσουν ότι η δική τους συγκεκριμένη οργάνωση συνιστά μια από τις πολλές πιθανές μορφές οικογένειας. Η «οικογένεια», ωστόσο, είναι για την Gittins ένα ιδεολόγημα – ένα στερεότυπο που δημιουργείται και αναπαράγεται με σκοπό την άσκηση ενός συγκεκριμένου είδους κοινωνικού ελέγχου. Οι θεσμοί, οι νόμοι και οι προνοιακές πολιτικές κατασκευάζονται με βάση αυτό το στερεότυπο μόνον όχι επειδή είναι ο κανόνας, αλλά ακριβώς για να γίνει ο κανόνας. Θα μπορούσαμε μάλιστα να προχωρήσουμε περαιτέρω και να αναγνωρίσουμε την οικογένεια ως μέρος ενός ελεγκτικού λόγου – μέρος ενός τρόπου να μιλούμε για τις κοινωνικές σχέσεις, ο οποίος συμβάλλει στον καθορισμό των ρόλων που καλούμαστε να παίζουμε και των δομών εξουσίας μέσα στις οποίες θα πρέπει να παίζουμε αυτούς τους ρόλους. Το γεγονός ότι ορίζουμε τους ανθρώπους ως «μητέρα», «πατέρα» και «παιδί» αντί για «ενήλικη γυναίκα», «ενήλικο άνδρα» και «νεαρό άνδρα ή νεαρή γυναίκα» υποδηλώνει ευθέως καθήκοντα που πρέπει να αναλάβουν και συγκεκριμένες ασύμμετρες μεταξύ τους σχέσεις, πράγματα που αλλιώς δεν θα εκλαμβάνονταν ως δεδομένα.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ 3

Το επίμαχο θέμα του ορισμού δεν είναι απλώς σημασιολογικό ζήτημα ή θέμα αποσαφήνισης εννοιών. Έχει σημαντικές συνέπειες στον καθορισμό των σωστών κοινωνικών και διαφυλικών ρόλων και επομένως στην κοινωνική πολιτική η οποία καλείται να υποστηρίξει ή να διαιωνίσει αυτούς τους ρόλους. Για να δείτε ένα παράδειγμα για το πώς κάποιες παραδοχές για την «κανονική» οικογένεια μπορούν να επηρεάσουν νομικές αποφάσεις για την επιμέλεια παιδιών, διαβάστε το άρθρο που αναδημοσιεύεται στο Σχήμα 2.

Με βάση αυτό το άρθρο αναλογιστείτε τις υλικές συνέπειες που μπορεί να έχει η ιδεολογική πρωτοκαθεδρία της πυρηνικής οικογένειας, καθώς διαμορφώνει τον τρόπο με τον οποίο οργανώνεται η ζωή μας.

ΣΧΗΜΑ 2

Δικαστικό ρεπορτάζ**Ο δικαστής που δεν είπε τα πράγματα με το όνομά τους****Εφετείο****Υπόθεση Κ (ανήλικη)****Ενώπιον των δικαστών****Glidewell και Balcombe****24 Αυγούστου 1990**

Από μόνο του το γεγονός ότι μια μητέρα ζει σε μια λεσβιακή σχέση δεν την καθιστά ακατάλληλη για να αναλάβει την επιμέλεια του παιδιού της. Αποτελεί ωστόσο σημαντικό παράγοντα στην απόφαση σχετικά με το ποιο από τα δύο σπιτικά που προσφέρουν οι γονείς είναι πιθανότερο να συμβάλει στην ευημερία του παιδιού.

Τα γεγονότα

Οι γονείς της Κ είναι διαζευγμένοι και χώρισαν πρώτη φορά το 1985 όταν εκείνη ήταν ενός έτους. Η Κ έμεινε με τη μητέρα της αλλά έβλεπε τον πατέρα της τακτικά. Το 1988 η μητέρα, που εργαζόταν ως σωφρονιστική υπάλληλος, δημιούργησε μια λεσβιακή σχέση με τη Μ, μια γυναίκα που εξέτιε 12μηνη ποινή για ληστεία και σωματικές βλάβες. Η μητέρα άφησε τη δουλειά της στις φυλακές και βρήκε άλλη θέση καθώς και νέο διαμέρισμα. Η Μ βγαίνοντας από τη φυλακή πήγε να μείνει με τη μητέρα και την Κ.

Ο πατέρας παντρεύτηκε ξανά και τον Νοέμβριο του 1989 υπέβαλε αίτηση για να

αναλάβει την επιμέλεια της Κ. Το δικαστήριο έδωσε την επιμέλεια στη μητέρα και ο πατέρας άσκησε έφεση.

Η απόφαση

Ο δικαστής Glidewell είπε πως προέκυπτε ξεκάθαρα από προηγούμενη απόφαση της Βουλής των Λόρδων στην υπόθεση G κατά G [1985] ότι το εφετείο μπορεί να παρέμβει στην κρίση ενός δικαστή σχετικά με την επιμέλεια ανηλίκου μόνο αν είναι βέβαιο ότι η απόφασή του είναι «αναμφίβολα λανθασμένη». Σύμφωνα με την εκτίμηση του δικαστή Glidewell, η απόφαση του πρώτου δικαστή (που έδωσε την επιμέλεια στη μητέρα) για τις συνέπειες που είχε στην Κ η λεσβιακή σχέση της μητέρας της ήταν αναμφίβολα λανθασμένη.

Παρά τις τεράστιες αλλαγές που έχουν συντελεστεί στις κοινωνικές στάσεις απέναντι στον γάμο, στη σεξουαλική ηθική και στις ομοφυλόφιλες σχέσεις, παραμένει ως αξίωμα η άποψη ότι το ιδεώδες περιβάλλον για την ανατροφή ενός παιδιού είναι ένα σπίτι με ευαίσθητους γονείς που προσφέρουν αγάπη και στοργή, ένα σπίτι με έναν πατέρα και μια μητέρα. Αυτό το ιδεώδες δεν είναι εφικτό όταν ο γάμος διαλύεται. Καθήκον του δικα-

στηρίου, για να μπορέσει να αποφασίσει ποιο από τα δύο εναλλακτικά σπιτικά ήταν προτιμότερο για την ευημερία του παιδιού, ήταν να επιλέξει αυτό που πλησίαζε περισσότερο προς το ιδεώδες.

Παρά την αλλαγή στις κοινωνικές στάσεις, η λεσβιακή σχέση μεταξύ δύο ενηλίκων αποτελεί ασύνηθες περιβάλλον για την ανατροφή ενός παιδιού. Ο πρώτος δικαστής δέχθηκε ότι δεν ήταν επιθυμητό να μάθει ή να καταλάβει η Κ από τόσο μικρή ηλικία τον χαρακτήρα της σχέσης της μητέρας της. Ωστόσο, σκέφτηκε ότι ήταν εξίσου πιθανό να συνειδητοποιήσει τη φύση αυτής της σχέσης ακόμα και αν ζούσε με τον πατέρα της και έμενε περιοδικά με τη μητέρα, όπως ακριβώς δηλαδή και αν ζούσε μόνιμα με τη μητέρα. Από αυτή την άποψη ο πρώτος δικαστής έκανε αναμφίβολα λάθος.

Ο πρώτος δικαστής επίσης αφήφησε τις συνέπειες που θα είχε για την Κ η πιθανότητα να μάθαιναν οι φίλοι της στο σχολείο για τη σχέση της μητέρας της. Αν συνέβαινε αυτό, σίγουρα θα τη ρωτούσαν πράγματα που θα την ενοχλούσαν και θα την έφερναν σε δύσκολη θέση. Αν ζούσε με τον πατέρα της σε ένα ετεροφυλόφιλο σπιτικό, η πιθανότητα να εκτεθεί σε μια τέτοια κατά-

ΣΧΗΜΑ 2

Συνέχεια

σταση θα ήταν πολύ μικρότερη. Η απόφαση του πρώτου δικαστή να αγνοήσει αυτές τις παραμέτρους ήταν αναμφίβολα λανθασμένη. Ο δικαστής Glidewell δεν εννοεί με αυτό πως αν μια μητέρα ζει σε μια λεσβιακή σχέση αυτό την καθιστά ακατάλληλη για την επιμέλεια του παιδιού της για πάντα. Ένα δικαστήριο θα μπορούσε να αποφασίσει ότι μια λεσβιακή σχέση με στοργή και αγάπη μπορεί να αποτελεί καλύτερο περιβάλλον για ένα παιδί από μια σχέση με λιγότερη στοργή και ευαισθησία. Ωστόσο, ο χαρακτήρας της σχέσης ήταν σημαντικός παράγοντας που έπρεπε να βαρύνει στην απόφαση. Επιπλέον, ο πρώτος δικαστής δεν έλαβε υπόψη έναν άλλο σημαντικό παράγοντα – την καταδίκη της φίλης της μητέρας για άσκηση βίας, κάτι στο οποίο θα έπρεπε να δώσει προσοχή.

Ο δικαστής Balcombe, συμφωνώντας με το παραπάνω σκεπτικό, είπε ότι σε αυτή την περίπτωση ο νόμος ήταν ξεκάθαρος. Όταν το δικαστήριο εξετάζει τη νομική επιμέλεια ή την ανατροφή ενός παιδιού, ύψιστο μέλημα πρέπει να είναι η ευημερία του. Παρόλο που οι απόψεις πολλές φορές διασταναται σχετικά με τις προϋποθέσεις για την ευημερία

του, το δικαστήριο δεν θα πρέπει να επηρεάζεται από υποκειμενικές εκτιμήσεις.

Ποια επομένως πρέπει να είναι τα κριτήρια με τα οποία θα αποφασίσει ο δικαστής, αν δεν επιτρέπεται να επιβάλει τις δικές του υποκειμενικές απόψεις; Θα πρέπει να αρχίσει από τη βασική αρχή ότι οι γενικά αποδεκτοί ηθικοί κανόνες στην κοινωνία που ζει το παιδί είναι αυτοί που πιθανότερα θα συμβάλουν στην ευημερία του. Στην κοινωνία μας ο κανόνας εξακολουθεί να είναι πως τα παιδιά πρέπει να μεγαλώνουν σε ένα σπίτι με πατέρα, μητέρα και, πιθανώς, αδέρφια, και αυτές οι συνθήκες ανατροφής, εάν δεν εμπλέκονται και άλλοι παράγοντες, είναι πολύ πιθανότερο να συμβάλουν στην ευημερία τους. Ένας πολύ σημαντικός παράγοντας στην απόφασή μας για το πού βρίσκεται το συμφέρον του παιδιού είναι να εξετάσουμε ποιος από τους δύο γονείς μπορεί να προσφέρει μια συνθήκη όσο το δυνατό πλησιέστερη σε αυτόν τον κανόνα. Στην προκειμένη περίπτωση ο γονιός αυτός είναι ξεκάθαρα ο πατέρας.

Αν ο πρώτος δικαστής είχε υιοθετήσει αυτή την προσέγγιση και κατέληγε μετά στο συμπέρασμα ότι τα πλεο-

νεκτήματα της συμβίωσης της Κ με τη μητέρα της είχαν μεγαλύτερη βαρύτητα απ' όλους τους άλλους σχετικούς παράγοντες, τότε οι δύο εφέτες δικαστές δεν θα παρέμβαιναν. Ήταν όμως ξεκάθαρο ότι ο δικαστής ούτε καν υπολόγισε την ύπαρξη της λεσβιακής σχέσης, μια και κατά την άποψή του σε κάθε περίπτωση η Κ θα είχε τουλάχιστον το δικαίωμα να επισκέπτεται τη μητέρα της. Αυτό ήταν λάθος.

Ο πρώτος δικαστής δεν έλαβε επίσης σοβαρά υπόψη του τη φυλάκιση της Μ για αδίκημα άσκησης βίας. Αυτό το γεγονός θα έπρεπε να ληφθεί υπόψη ακόμα και αν η μητέρα είχε ξαναπαντρευτεί έναν άντρα με παρόμοιο ιστορικό.

Η έφεση έγινε δεκτή αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι ο πατέρας κέρδισε αυτόματα την επιμέλεια. Δόθηκε εντολή για επανεξέταση της απόφασης. Εν αναμονή της δίκης δόθηκε προσωρινή επιμέλεια στον πατέρα με δυνατότητα εύλογης επικοινωνίας με τη μητέρα, ενώ επρόκειτο να οριστεί από το δικαστήριο ειδικός νομικός επίτροπος για τα συμφέροντα του παιδιού.

Shiranikha Herbert
Δικηγόρος

2. Πώς αλλάζει η οικογένεια;

Παρά την προφανή ισχύ του στερεότυπου, στην πραγματικότητα η πληθυσμιακή δομή αλλάζει και μαζί με αυτήν αλλάζει και η δομή των οικογενειών. Ο πλέον εμφανής τρόπος για να δούμε τις αλλαγές στις δομές των οικογενειών είναι να κοιτάξουμε τα ποσοστά γεννήσεων. Όπως δείχνει ο Smith (1986), στη Βρετανία το 1860 το μέσο παντρεμένο ζευγάρι γεννούσε 7 παιδιά. Το 1980 ο μέσος όρος ήταν 2 παιδιά. Το 1900 το ποσοστό γεννήσεων ανά 1.000 άτομα ήταν 28,7. Το 1976 ήταν 12⁷. Εμφανίζεται επομένως μια ξεκάθαρη τάση μείωσης του μεγέθους της οικογένειας και του νοικοκυριού σε όλα τα δυτικοευρωπαϊκά κράτη (εκτός της Ιρλανδίας), στην πορεία εκβιομηχάνισής τους. Τα παιδιά φαίνεται να μην αποτελούν απαραίτητο στοιχείο για την οικονομική επιβίωση της οικογένειας, πιθανόν λόγω της ανάπτυξης κρατικών συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης. Η μείωση στα ποσοστά παιδικής θνησιμότητας συνέβαλε επίσης στην εμφάνιση χαμηλότερων ποσοστών γεννήσεων. Όπως δείχνει ο Πίνακας 2, συνεχίζεται η τάση προς μικρότερα σε μέγεθος νοικοκυριά⁸.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2
Νοικοκυριά με βάση το μέγεθος, Βρετανία (ποσοστά και μεγέθη)

Μέγεθος νοικοκυριού	1961	1971	1981	1991
1 άτομο	14	18	22	27
2 άτομα	30	32	32	34
3 άτομα	23	19	17	16
4 άτομα	18	17	18	16
5 άτομα	9	8	7	5
6 ή περισσότερα άτομα	7	6	4	2
Αριθμός νοικοκυριών (=100%) (εκατομμύρια)	16,2	18,2	19,5	21,9
Μέσο μέγεθος νοικοκυριού (αριθμός ατόμων)	3,1	2,9	2,7	2,5

Πηγή: Γραφείο Ερευνών και Απογραφών Πληθυσμού της Βρετανίας - OPCS. Πίνακας από την έκδοση *Social Trends*, 24, 1994, 2.2, σ. 34

7. Το 2008 το ποσοστό γεννήσεων ανά 1.000 άτομα στη Βρετανία ήταν 13. Πηγή: Eurostat. [Σ.τ.Μ.]
8. Το δεύτερο τρίμηνο του 2008 (Απρίλιος-Ιούνιος) στη Βρετανία το ποσοστό των νοικοκυριών με 1 άτομο ήταν 29%, με 2 άτομα 35%, με 3 άτομα 16%, με 4 άτομα 13%, με 5 άτομα 5%, και με 6 ή περισσότερα άτομα 2%. Ο αριθμός των νοικοκυριών ήταν 25 εκατομμύρια και το μέσο νοικοκυριό αποτελούνταν από 2,4 άτομα. Πηγή: Census, Labour Force Survey, Office for National Statistics. [Σ.τ.Μ.]

Μία ακόμα αλλαγή στην πληθυσμιακή δομή επήλθε λόγω του αυξημένου προσδόκιμου ζωής. Επειδή οι άνθρωποι ζουν περισσότερο, το ζευγάρι μπορεί να περάσει το μεγαλύτερο χρονικό διάστημα μαζί αφού τα παιδιά έχουν μεγαλώσει και έχουν φύγει από το σπίτι. Έτσι, είναι πια πιθανό ένα ολόένα και μεγαλύτερο ποσοστό ζευγαριών χωρίς παιδιά να αποτελούν κατάλοιπο πυρηνικών οικογενειών παρά πυρηνικές οικογένειες υπό διαμόρφωση. (Επίσης αλλάζει η δομή συγγένειας. Στην αρχή του 20ού αι. ήταν σπάνιο φαινόμενο κάποιος από τους παππούδες να βρίσκεται ακόμη εν ζωή όταν ένα μικρότερο παιδί σε μια μεγάλη οικογένεια έφτανε στην ενηλικίωση. Σήμερα δεν είναι ασυνήθιστο να υπάρχει και προπάππος.) Επίσης, αλλαγές στην πληθυσμιακή δομή επέρχονται και από τα αλληπάλληλα κύματα μετανάστευσης, καθώς είναι πιθανότερο οι μετανάστες να είναι νεαροί ενήλικες και παιδιά παρά άνθρωποι μεγαλύτερης ηλικίας. Στη Βρετανία το φαινόμενο αυτό έχει λιγότερες επιπτώσεις σε εθνικό επίπεδο, εφόσον ελάχιστο μόνο μέρος της αύξησης του πληθυσμού οφείλεται στη μετανάστευση, οι συνέπειές του όμως μπορεί να είναι ορατές σε συγκεκριμένες περιοχές λόγω της φυλετικής συγκρότησης της αγοράς εργασίας και στέγασης.

Ένας άλλος σημαντικός παράγοντας που επηρεάζει την οικογενειακή αλλαγή είναι ο αριθμός των γάμων και των διαζυγίων. Στη Βρετανία τα τελευταία χρόνια παρατηρούνται τα υψηλότερα ποσοστά διαζυγίων στην Ευρώπη⁹ (βλ. Πίνακα 3). Η τάση αύξησης των διαζυγίων ήταν αξιοσημείωτη ιδιαίτερα μετά τη μεταρρυθμιστική πράξη του Νόμου περί διαζυγίων του 1969. Αυτή η νομοθεσία έθεσε έναν μόνο λόγο διαζυγίου, τον ανεπανόρθωτο κλονισμό του γάμου, αντικαθιστώντας έτσι τις παλαιότερες αιτίες της απιστίας, της βανασότητας κ.ο.κ., σύμφωνα με τις οποίες το ένα μέρος συνήθως χαρακτηριζόταν «ένοχος/η». Επίσης, επέτρεψε το συναινετικό διαζύγιο με την προϋπόθεση ότι τα δύο μέρη δεν συγκατοικούσαν επί τρία συνεχόμενα έτη (τα οποία μειώθηκαν σε ένα έτος από τον Νόμο περί γαμικών και οικογενειακών υποθέσεων του 1984). Έκτοτε, ο αριθμός διαζυγίων έχει τουλάχιστον τριπλασιαστεί. Αν συνεχιστεί αυτή η τάση, 3 στους 10 νέους γάμους θα καταλήγουν σε διαζύγιο (Utting 1995, σ. 7). Έχει υπολογιστεί ότι η πλειονότητα των μονογονικών οικογενειών προέρχονται από χωρισμένες και διαζευγμένες οικογένειες, ωστόσο αυξάνεται επίσης και το ποσοστό των οικογενειών με αρχηγό μόνη μητέρα που δεν παντρεύτηκε ποτέ. Συνολικά, το ποσοστό των μονογονικών οικογενειών με εξαρτώμενα

9. Αυτό δεν ισχύει πλέον. Το 2005 έξι χώρες από την ΕΕ των 25 παρουσίαζαν μεγαλύτερα ποσοστά διαζυγίων από τη Βρετανία (2,6 διαζύγια ανά 1.000 άτομα). Η Λιθουανία (3,3), η Τσεχία (3,1), η Εσθονία (3,0), το Βέλγιο (2,9), η Δανία (2,8) και η Λετονία (2,8). Πηγή: Eurostat. [Σ.τ.Μ.]

ΠΙΝΑΚΑΣ 3

Ποσοστά γάμων και διαζυγίων: συγκριτικά στοιχεία για την ΕΕ, 1981 και 1993.
Ποσοστά ανά πληθυσμό 1.000 ατόμων

	Γάμοι		Διαζύγια	
	1981	1993	1981	1993
Βρετανία	7,1	5,9	2,8	3,1
Δανία	5,0	6,1	2,8	2,5
Φινλανδία	6,3	4,9	2,0	2,5
Σουηδία	4,5	3,9	2,4	2,5
Βέλγιο	6,5	5,4	1,6	2,1
Αυστρία	6,3	5,6	1,8	2,0
Ολλανδία	6,0	5,8	2,0	2,0
Γαλλία	5,8	4,4	1,6	1,9
Γερμανία	6,2	5,5	2,0	1,9
Λουξεμβούργο	5,5	6,0	1,4	1,9
Πορτογαλία	7,8	6,9	0,7	1,2
Ελλάδα	6,9	6,0	0,7	0,7
Ισπανία	5,4	5,0	0,3	0,7
Ιταλία	5,6	5,1	0,2	0,4
Ιρλανδία	6,0	4,4		
Μέσος όρος ΕΕ	6,1	5,3	1,5	1,7

Πηγή: Eurostat, πίνακας από την έκδοση *Social Trends*, 26, 1996, 2.16, σ. 57

παιδιά αυξήθηκε από 8% το 1971 στο 22% το 1993¹⁰. Ωστόσο, θα πρέπει να αντιπαραβάλουμε αυτά τα στοιχεία με τον αυξημένο αριθμό εκ νέου σύναψης γάμων που υποδηλώνει ότι η μονογονικότητα είναι συχνά μια παροδική κατάσταση. Ο γάμος παραμένει δημοφιλής θεσμός: το 85% του πληθυσμού παντρεύεται κάποια στιγμή, αν και υπάρχουν κάποιες ενδείξεις ότι σε μικρότερες ηλικιακές ομάδες το ποσοστό των γάμων έχει μειωθεί¹¹. Ωσό-

10. Το 2005 το ποσοστό των μονογονικών οικογενειών επί του συνόλου των οικογενειών με παιδιά στη Βρετανία ήταν 24%. Πηγή: Eurostat News Release, 59/2006-12.5. 2006, «The Family in the EU25 Seen through Figures». [Σ.τ.Μ.]

11. Το 2005 το ποσοστό των γάμων ανά 1.000 άτομα ήταν 5,50 στην Ελλάδα και 5,23 στο Ηνωμένο Βασίλειο, ενώ ο μέσος όρος στην ΕΕ των 25 ήταν 4,81. Το ποσοστό των διαζυγίων ανά 1.000 άτομα ήταν 1,2 στην Ελλάδα και 2,6 στο Ηνωμένο Βασίλειο με μέσο όρο στην ΕΕ των 25 2,1. Στη Λιθουανία σημειώνεται το μεγαλύτερο ποσοστό διαζυγίων (3,3 ανά 1.000 άτομα). Πηγή: Eurostat. [Σ.τ.Μ.]

σο, δεν είναι βέβαιο αν αυτό δείχνει μια προτίμηση στη συμβίωση ή απλώς μια τάση αναβολής του γάμου (Smith 1986, σ. 12).

Παρατηρώντας την αύξηση των ποσοστών διαζυγίων, της εκτός γάμου συμβίωσης και της μονογονικότητας, πολιτικοί και ηθικολόγοι της νέας δεξιάς (όπως και άλλοι) εντόπισαν μια σειρά από απειλές στη θεωρούμενη «κανονική» οικογένεια: απειλές που θεωρήθηκε ότι προήλθαν εν μέρει από την παρέμβαση του κράτους τις τελευταίες δεκαετίες.

Χρειάζεται να υποστηρίξουμε με σθένος την υπόθεση της κανονικής οικογένειας γιατί η κανονική οικογένεια απειλείται από τρεις μεριές. Πρώτον, υπάρχουν ρεύματα του φεμινισμού που είναι ιδιαίτερα εκθρικά απέναντι στην οικογένεια, κυρίως στον ρόλο του πατέρα. Δεύτερον, η επέκταση του σύγχρονου κράτους οδήγησε το ίδιο το κράτος καθώς και τους επαγγελματικούς φορείς των γιατρών και των εκπαιδευτικών να υπονομεύσουν την οικογενειακή ευθύνη απέναντι στα παιδιά και τους νέους, επιδοκιμάζοντας την αυτονομία τους από την οικογένεια, και ουσιαστικά την ανευθυνότητα απέναντι στην οικογένεια. Επιπλέον, το πλέγμα κινήτρων και ποινών που διαμορφώνεται από το φορολογικό σύστημα και το σύστημα επιδομάτων αποβαίνει σήμερα σε βάρος της φυσιολογικής οικογένειας. Τρίτον, οι σύγχρονες τεχνολογικές εξελίξεις όπως οι νέες τεχνικές εξωσωματικής γονιμοποίησης, αν δεν τεθούν υπό έλεγχο, κινδυνεύουν να αποδιοργανώσουν τις παραδοσιακές σχέσεις στην οικογένεια.

(Anderson & Dawson 1986, σ. 11)

Όπως συνοψίζουν οι Abbott και Wallace (1992), τέτοιες εξελίξεις αντιμετωπίζονται ως ιδιαίτερα ανησυχητικές από παρόμοιους συγγραφείς γιατί:

Σύμφωνα με την ηθικολόγο Νέα Δεξιά, η οικογένεια όχι μόνο επιβάλλει πειθαρχία στα οικονομικά και σεξουαλικά ζητήματα, αλλά επιπλέον κοινωνικοποιεί τα παιδιά. [...] Η οικογένεια που λειτουργεί όπως πρέπει ενσταλάζει στα παιδιά τις «σωστές» ηθικές αξίες, τις βασικές αξίες της κοινωνίας.

[...] Η οικογένεια παρέχει την ηθική βάση για μια ηθική κοινωνία. Η διάλυση της οικογένειας είναι η αιτία της ηθικής κατάρπτωσης στην κοινωνία. [...] Η διάλυση της οικογένειας [...] θεωρείται επίσης υπεύθυνη για τα αυξημένα ποσοστά εγκληματικότητας, την αυξημένη ανεργία, τη χρήση ουσιών. [...] Όχι μόνο καταπνίγει την πρωτοβουλία αφαιρώντας χρήματα από την οικονομία [...] αλλά επίσης τιμωρεί τη «συμβατική» οικογένεια [...] μέσω της υψηλότερης φορολόγησης που στηρίζει εκείνους που ζουν με τρόπο ανήθικο.

(Abbott & Wallace 1992)

Η οικογένεια, που συχνά λέγεται πως είναι το υπόβαθρο της κοινωνίας και ένας ασφαλής παράδεισος στον οποίο καταφεύγουν οι άνθρωποι για να αντιμετωπίσουν τις πιέσεις του «εξωτερικού» κόσμου, είναι συχνά και πεδίο συγκρούσεων, καταπίεσης και καταστροφικών σχέσεων. Το παρόν βιβλίο περιγράφει τις αντιθέσεις που παρατηρούνται ανάμεσα στις κυρίαρχες αντιλήψεις για την οικογένεια από τη μια πλευρά και τις βιωμένες πραγματικότητες και καθημερινές εμπειρίες της οικογενειακής ζωής από την άλλη.

Αντλώντας από ένα ευρύ φάσμα θεωρητικών οπτικών, από την κοινωνιολογία και την κοινωνική πολιτική μέχρι την ψυχολογία και την ψυχανάλυση, το βιβλίο εξετάζει κριτικά τις παραδοχές για την οικογένεια που ενσωματώνονται στον λόγο της κοινωνικής πολιτικής και στον νομικό και πολιτικό λόγο. Αποκαλύπτει έτσι ότι αυτές οι παραδοχές παραβλέπουν την έντονη ποικιλομορφία των οικογενειακών μορφών στη σύγχρονη κοινωνία και τους περίπλοκους και ποικίλους τρόπους με τους οποίους βιώνεται η οικογενειακή ζωή.

Στο εισαγωγικό αυτό βιβλίο παρουσιάζεται μια εύληπτη, διεπιστημονική προσέγγιση σχετικά με τη συγκρότηση της οικογένειας στη «δημόσια» και την «ιδιωτική» σφαίρα, ενώ ο αναγνώστης καλείται να διαμορφώσει μια σαφή και κριτική αντίληψη για την οικογένεια στη σύγχρονη κοινωνία. Η παρούσα έκδοση περιέχει ιδιαίτερο κεφάλαιο για την ελληνική οικογένεια γραμμένο από τη Θάλεια Δραγώνα και την Ελευθερία Τσέλιου.

Ο **John Muncie** είναι Καθηγητής Εγκληματολογίας, η **Margaret Wetherell** είναι Καθηγήτρια Κοινωνικής Ψυχολογίας, η **Mary Langan** είναι Καθηγήτρια Κοινωνικής Πολιτικής και ο **Allan Cochrane** Καθηγητής Αστεακών Σπουδών, όλοι στο Βρετανικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο. Ο **Rudi Dallos** είναι Καθηγητής Κλινικής Ψυχολογίας στο Πανεπιστήμιο του Πλύμουθ. Η **Θάλεια Δραγώνα** είναι Καθηγήτρια Κοινωνικής Ψυχολογίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Η **Ελευθερία Τσέλιου** είναι Ψυχολόγος-Συστημική Οικογενειακή Ψυχοθεραπεύτρια και Επίκουρη Καθηγήτρια στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.

ISBN 978-960-455-584-0

ΒΟΗΘ. ΚΩΔ. ΜΗΧ/ΣΗΣ 4584